

2. Goncharenko EV Opportunities of the method of gender analysis in modern historical-pedagogical research // In the world of scientific discoveries. Krasnoyarsk: Scientific-Innovation Center, 2014. №. 3. P. 164-177.
3. Zinchenko N. Female education in Russia. Historical essay. St. Petersburg, 1901. 46 p.
4. Kudinov D.V. A brief essay on the history of Cumsh I-th Women's Gymnasium // Journal of the Ministry of Public Education. Bratislava, 2016. №. 9 (3). P. 103-132.
5. Kuzmenko D. Collection of decrees and orders for women's gymnasiums and prominences of the Ministry of Public Education for 1870-1912 (in 3 parts). Moscow: Publishing House of the Legal Bookstore "Jurisprudence" I.K. Golubev, 1912. 752 p.
6. Likhacheva E. Materials for the history of women's education in Russia (1856-1880). St. Petersburg, 1901. 649 p.
7. Lutsenko OA. Gender analysis as an approach and method in the professional training of future social educators // Methodology of teaching social and pedagogical disciplines: teaching method. manual Sumy: A View of the Sumy MPU named after AS Makarenko, 2013. p. 114-176.
8. Local Chronicle. Sumy voice. No. 11, December 18, 1905, P.1-4.
9. Oshanin M. Position on male and female gymnasiums and progymnasia MNP. With the circular explanations of the Ministry of National Enlightenment. Rostov: Typography A.H. Opp, 1906. 47 p.
10. On our edge. Sumy messenger. No. 243, November 6, 1913, p.3.
11. Rozhdestvensky SV Historical review of the activities of the Ministry of Public Education. 1802-1902 St. Petersburg: Publication of the Ministry of Public Education, 1902. 785 p.
12. Collection of Decrees under the Ministry of Public Education. Tom fourth. Reign of Emperor Alexander II. 1865 - 1870 years. St. Petersburg, 1871. 1752 pp.
13. Collection of Decrees under the Ministry of Public Education. Tom sixth. Reign of Emperor Alexander II. 1874 - 1876 years. St. Petersburg, 1878. 1830 pp.
14. Collection of Decrees under the Ministry of Public Education. Tom seventh. Reign of Emperor Alexander II. 1877 - 1881 years. St. Petersburg, 1883. 2294 p.
15. Sbrueva AA Development of Women's Education in Sumy Region in the XIX - early XX Century // Materials II Sum. region scientific historical-regional studies conference (part I, History). Sumy, 1994. 174 pp.
16. Holachyov S. I .. The program of teaching lessons of plastic and dance in institutes, cadet buildings, in women's and men's gymnasia. Odessa, 1903. 7 p.
17. Shtylevova L.V. Gender factor in education: gender approach and analysis. Moscow: PE SE, 2008. 316 p.
18. Shushara TV The Ideals of Women's Education in the Tavriya Province in the XIX - Early XX Centuries // Scientific Bulletin of the Southern Ukrainian State Pedagogical University named after. KD Ushinskogo: Collection of scientific works. - Odessa: PSPU them. K. D. Ushinsky, 2005. P. 120-127.
19. Shchepkina E. N. From the history of the female personality in Russia. St. Petersburg, 1914. 305 pp.
20. DASO F. 1004. Op.1. Стр.1 29 arcs.
21. DASO F. 1004. Op.1. Exp. 3. 67 arcs.
22. DASO F. 1004. Op.1. Exp. 52. 160 arcs.
23. DASO.F. 1004. Op.1. Exp. 513. 78 arcs.

УДК 373.3.016:30]:[37.35:172.15]

**Колишкіна А. П.,
Врадій К. М.**
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»

У статті обґрунтовано структуру патріотичного виховання учнів початкових класів у процесі викладання освітньої галузі «Суспільствознавство» на основі родинних традицій українського народу, а саме: знання та дотримання родинних традицій українського народу; сформованість елементів національної свідомості та самосвідомості; шанобливе ставлення до культурної спадщини, традицій і звичаїв народів, що живуть в Україні; наявність рис і моральних якостей українця.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, учень початкової школи, виховання.

Алла Кольшикіна. Патриотическое воспитание учеников начальной школы в процессе преподавания «Обществоведения».

В статье обоснованы структурные компоненты патриотического воспитания учеников начальных классов в процессе преподавания «Обществоведение» на основе семейных традиций украинского народа, а именно: знание и соблюдение семейных традиций украинского народа; формирование элементов национального сознания и самосознания; уважительное отношение к культурному наследию, традициям и обычаям народов, живущих в Украине; наличие моральных качеств украинца.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, ученик начальной школы, воспитание.

Alla Kolyshkina. Patriotic education of elementary school students in the process of teaching «Social science».

The article substantiates the structure of the patriotic education of primary school students in the process of teaching the educational branch "Social science" on the basis of the family traditions of Ukrainians, namely:

knowledge and observance of the family traditions of Ukrainians; the formation of elements of national consciousness and self-consciousness; a respectful attitude to the cultural heritage, traditions and customs of peoples living in Ukraine; the presence of rich and moral qualities of Ukrainian.

Key words: *patriotism, patriotic education, elementary school student, upbringing.*

У період становлення української державності проблема патріотичного виховання особистості набуває особливої значущості. Це обумовлено тим, що патріотизм є ціннісною основою будь-якого суспільства і виступає не лише чинником інтеграції нашої нації, а й істотним мотивом саморозвитку і розкриття всіх потенційних можливостей кожної людини в духовній, економічній і соціально-політичній сферах.

Сучасні вимоги до виховання патріотизму зростаючої особистості знайшли відображення у Законах України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», Національній програмі патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Основних орієнтирах виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Патріотичне виховання учнів початкової школи має відповідати загальному напрямку сучасної педагогічної науки, виховної роботи шкіл та соціального розвитку України. Нині перед нашою державою стоїть завдання щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [6].

У вихованні патріотизму велике значення має правдиве висвітлення історії, культури, повернення до культурних надбань минулого, відкриття невідомих сторінок історичної спадщини. Розвиваючи ідеї патріотичного виховання, закладені в працях педагогів минулого, сучасна педагогічна наука визначає патріотизм як усвідомлення своєї історичної, культурної національної і духовної приналежності до Батьківщини [1, с. 108].

Ідея патріотичного виховання була однією з фундаментальних проблем в історії філософії і педагогіки. І хоча саме поняття «патріотизм» виникло значно пізніше, з початком формування нових буржуазних утворень, стародавні філософи, замислюючись над людським життям, над людською суттю, побудовою держави, так чи інакше піднімали питання, пов'язані з патріотизмом як моральною та соціально-політичною якістю.

Значна увага вихованню патріотизму дітей приділяється у сучасних наукових дослідженнях. Зокрема, розробляються теоретико-методологічні засади та методика виховання цього феномену в умовах модернізаційних суспільних змін (І. Бех, К. Журба, В. Киричок, К. Чорна), висвітлюється сучасний зміст патріотичного виховання (Г. Агапова, Д. Арабаджиев, А. Афанасьєв, О. Вишневецький, О. Духовна-Кравченко, В. Карлова, О. Киричук, Г. Корж); розглядаються педагогічні засади формування патріотичних почуттів учнів різних типів навчальних закладів (О. Абрамчук, Т. Гавлігіна, В. Датський, П. Онищук); визначаються сучасні підходи до організації й підвищення ефективності патріотичного виховання (М. Дубина, В. Матяшук, П. Онищук, Г. П'янковський, Є. Ширекіна).

Мета даної статті полягає в аналізі сутності та структури патріотичного виховання особистості у процесі викладання освітньої галузі «Суспільствознавство».

Інтерпретація наукових праць провідних вчених сучасності І. Бека, О. Киричука, М. Красовицького, О. Коберника, Н. Мойсеюк, Л. Новікової та інших у контексті досліджуваної проблеми дає змогу трактувати патріотичне виховання не як вплив суб'єкта-вихователя на об'єкт-вихованця, а як цілеспрямовану динамічну взаємодію вихователя і вихованця на засадах співробітництва і партнерства, у ході якої у спілкуванні та різноманітних видах патріотично спрямованої діяльності здійснюється самовизначення, самореалізація, розвиток і саморозвиток особистості вихованця як зростаючого патріота України. Це призводить до зміни ролей і функцій учасників патріотичного виховання – позиція педагога по відношенню до учня з авторитарної перетворюється на особистісно-розвивальну, яка вибудовується на засадах діалогічної взаємодії та співробітництва.

Перетворювальна взаємодія вихователя й вихованця, за І. Бехом, спрямована «на зміну свідомості, світогляду, психології, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності особистості, що сприяють її якісному зростанню та вдосконаленню» [2, с. 213].

Нова парадигма виховання поняття «виховний процес» пов'язує з дефініцією «виховна система». Базуючись на основних положеннях наукових праць О. Коберника, процес патріотичного виховання, компонентами якого є виховні ситуації та виховні взаємодії вихователя і вихованця, розглядаємо як частину більш складного утворення – патріотично спрямованої виховної системи, яка, в свою чергу, забезпечує умови для досягнення цілей патріотичного виховання [5].

За Л. Новіковою, компонентами патріотично спрямованої виховної системи є концепція як сукупність основних ідей стосовно патріотичного виховання; діяльність, що забезпечує реалізацію цих ідей; суб'єкти патріотично спрямованої діяльності; відносини, що інтегрують всі суб'єкти патріотичного виховання в одну спільноту; середовище, опановане суб'єктами задля реалізації мети патріотичного виховання (педагогізація середовища); керований розвиток патріотично спрямованої виховної системи у відповідності зі змінюваністю

зовнішніх і внутрішніх умов, потреб і запитів її суб'єктів (збагачення цілей патріотичного виховання, урізноманітнення змісту патріотично спрямованої діяльності, розширення та поглиблення зв'язків між компонентами виховної системи)].

Слідом за М.Красовицьким, під функціонуванням патріотично спрямованої виховної системи розуміємо взаємодію компонентів, реалізацію внутрішніх зв'язків системи і її зовнішніх відносин з оточуючим середовищем. На важливості використання у виховних цілях потенційних можливостей оточуючого середовища наголошує і видатний український вчений І. Бех, який справедливо зазначає, що «середовище, діяльність і взаємини є основою проектування особистісно орієнтованої освіти» [2, с. 226], завдяки якій індивід перетворюється на цілісну особистість. Вважаємо це положення надзвичайно важливим для організації сучасного процесу патріотичного виховання.

Структуру досліджуваного процесу, за Н. Мойсеюк, можна представити як ланцюг взаємопов'язаних патріотично спрямованих виховних ситуацій, які містять у собі всі компоненти цілісного процесу і які постійно розвиваються. Всю чисельність виховних ситуацій можна вивчити лише за умови фіксації виховного процесу як системи в дії, у безперервній зміні в часі [7]. Саме тому процес патріотичного виховання можна розглядати як динамічну систему. Основу патріотично спрямованої виховної ситуації складає виховна дія – безпосередні та опосередковані виховні впливи в контексті патріотичного виховання. Кожна патріотично спрямована виховна дія має завдання, адекватний зміст і способи виховання.

Відомі представники вітчизняної педагогічної науки О. Вишневський, М. Стельмахович, К. Чорна, в основу патріотичного виховання ставлять національну свідомість та наголошують на усвідомленні безперечної цінності Батьківщини.

Так, О. Вишневський у своїх працях висвітлює три різновиди патріотизму:

– етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого етносу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Це почуття внутрішнього духовного зв'язку зі своїм етносом, поваги до етнічних цінностей. При цьому великого значення надається вивченню історії етносу, рідної мови та літератури, мистецтва, народних звичаїв і традицій;

– територіальний патріотизм, який базується на любові до того місця на землі (території), де людина народилася. Любов до рідної землі проявляється у любові до рідного дому, рідної школи, рідної вулиці, міста;

– державний патріотизм, що ґрунтується на державницькому світогляді та державницькому почутті. Це, на думку вченого, – вищий патріотизм, який базується на державній ідеології та пов'язаний із почуттям громадянськості [4].

Сучасна дослідниця феномену патріотизму К. Чорна називає етнічний патріотизм природовідповідним і вважає його первинним станом патріотизму. Дитина здобуває свій патріотичний досвід спонтанно. Вона природньо і непомітно звикає до оточуючого її середовища, рідного слова, побуту і традицій свого етносу. Ці фактори у поєднанні з культурно-освітніми, на думку дослідниці, формують базову психологічну прихильність людини до свого етносу, залучають до його духовних скарбів. Вчена наголошує на тому, що природовідповідний патріотизм має стати підґрунтям для виховання духовно осмисленого, рефлексивного патріотизму, який би поєднував пристрасну любов до свого народу, нації, Батьківщини з тверезим почуттям міри і поваги до інших народів [3].

У дослідженнях останніх років сутність поняття «патріотизм» визначається як:

– здатність юнаків і дівчат ідентифікувати себе з рідним народом, почуватися громадянами Української держави та потреба у постійному самоствердженні для власного духовного, інтелектуального різнобічного зростання й утвердження демократії та блага самого суспільства;

– духовно-моральний принцип життєдіяльності особистості, який характеризується відповідальним ставленням людини до рідного краю, до Батьківщини, до народу, це активна праця на благо Вітчизни, примноження її багатств, розбудова науки та культури, захист свободи та честі своєї держави.

Автори Програми патріотичного виховання дітей та учнівської молоді І. Бех та К. Чорна, зазначають, що патріотизм – це «суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється у колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сьогоденної розбудови держави як єдиної нації, до безмежних просторів Батьківщини, її природних багатств» [3, с.17–21]. На думку цих вчених, особливу увагу у формуванні патріотичного почуття необхідно приділяти саме емоційно-чуттєвій сфері, адже людські емоції і почуття найяскравіше виражають духовні запити і прагнення людини, її ставлення до дійсності.

Аналіз змісту патріотизму як почуття особистісної цінності дозволив визначити патріотичне виховання як цілеспрямований процес становлення та розвитку особистості активного громадянина-патріота України, якому притаманне ціннісне ставлення до Батьківщини, рідної природи, українського народу, історії, матеріальних та духовних надбань суспільства.

Розв'язання будь-яких виховних завдань значною мірою залежить від вікових та індивідуальних особливостей дитини. Молодший шкільний вік – один з найбільш чутливих періодів розвитку дитини. Дослідження Л. Божович, О. Богданової, Т. Коннікової, В. Котирло, Т. Титаренко засвідчують, що поведінка дитини в цьому віці значною мірою має довільний характер, у неї ще не вироблені власні критерії моральної

оцінки, необхідні дії здійснюються насамперед заради одержання схвалення з боку дорослих, а яскравість емоційних уявлень надзвичайна відкритість до зовнішнього світу, позитивне ставлення до одержання нових знань дозволяє застосовувати прості й природні засоби для формування особистості молодшого школяра. Підґрунтям для цього твердження можуть бути такі характерологічні особливості дітей зазначеного віку, як підвищена емоційність, чутливість, сприйнятливність, розвиток позитивних потреб та інтересів у поєднанні з певною пластичністю.

Водночас не можна не зважати на той факт, що учням початкових класів властивий розрив між знанням моральних норм і відповідною поведінкою. Ця схильність, як зазначає І. Бех, «виступає як вікова особливість дитини, яка ще тільки вчиться орієнтуватися в розмаїтті життєвих ситуацій, вчиться співвідносити наявні в неї уявлення з життям, з реальними вчинками, з конкретною поведінкою» [2, с. 101].

Патріотичне виховання учнів початкових класів у процесі викладання освітньої галузі «Суспільствознавство», було реалізовано за допомогою складових родинного виховання:

- знання та дотримання родинних традицій українського народу (сімейних, родоводу);
- сформованість елементів національної свідомості та самосвідомості;
- шанобливе ставлення до культурної спадщини, традицій і звичаїв народів, що живуть в Україні;
- наявність рис і моральних якостей українця: працелюбності, індивідуальної свободи, тісного зв'язку з природою, толерантності, поваги до матері, любові до рідної землі, народу та ін.

Ґрунтуючись на такому підході, нами розроблено структуру змісту патріотичного виховання учнів початкових класів на родинних традиціях українського народу, яка відображає інтегровану сукупність окреслених вище основних його компонентів (рис. 1).

Рис. 1. Структура патріотичного виховання учнів початкових класів у процесі викладання освітньої галузі «Суспільствознавство»

Знання родоводу, родинних традицій українського народу та бажання їх дотримуватися сприяє формуванню у дітей почуття гордості за свою родину, рід, відчуття своєї причетності до них.

Українська мова є виразником української природи, історії, нації і культури. Знання мови дає учням можливість відчувати і зрозуміти її лексичне та стилістичне багатство, що позитивно впливає на почуття та свідомість особистості, детермінує її національне самовизначення. А якщо предметом уваги дитини є національне, рідне, вона стикалася з потребами вибору національних цінностей, треба допомогти їй осмислити ці почуття, знайти відповіді на непрості питання. Завдяки мові учень має можливість ознайомлюватися із зразками народної усної творчості, розширювати і поглиблювати свої знання українського фольклору, що також позитивно впливає на формування його внутрішнього світу, особистості в цілому.

Формуванню національного патріотизму та поваги до державних символів в учнів початкових класів сприяє ознайомлення з Гербом, Прапором та Гімном України. Якщо дитина усвідомлює належність до своєї держави, в неї утверджується національна гордість, прагнення краще пізнати свій народ, бути гідним громадянином рідної країни. Національний патріотизм характеризується любов'ю до своєї країни, народу, його історії, культури, традицій, духовного спадку. Зрозуміло, що в даному випадку йдеться про формування основ цієї особистісної якості. Проте, вже в молодшому шкільному віці не тільки доцільно, а й цілком правомірно приділяти увагу її становленню. Це має відбуватися на доступному для учнів цієї вікової категорії матеріалі і

йти від конкретних, зрозумілих дітям понять – любов до батьків, до своєї родини, до рідної домівки, вулиці, селища чи міста з поступовим розширенням до усвідомлення держави та її міста у світовому співтоваристві.

Шанобливе ставлення до культурної спадщини, традицій і звичаїв народів, які населяють Україну, визначає гуманістичне ставлення до традицій і культури інших народів. Це досягається завдяки полікультурному вихованню, яке дає можливість подолати шлях від осягнення культури мікросоціуму до вселюдської культури. Ознайомлення учнів з іншими культурами дає змогу краще пізнати й оцінити національну культуру, зрозуміти її роль і місце в світі, запозичити кращі надбання.

Важливого значення у патріотичному вихованні дітей набуває формування почуття толерантності, яке виражається в прагненні досягти взаєморозуміння і безконфліктного узгодження різних позицій та інтересів, не застосовуючи тиску. Головні ознаки толерантності: гуманне ставлення до людей різних світоглядів, політичних орієнтацій, моральних звичок; визнання прав будь-кого на власні переконання. Толерантність сприяє вихованню почуття поваги до опонента, здатність діяти без застосування сили.

Ціннісне ставлення до природи передбачає знання природи рідного краю, накопичення фактів, встановлення окремих зв'язків між явищами природи; розвиток розуміння природи та інтерес до неї; усвідомлення ролі людини в охороні природи, дбайливе ставлення до неї; здатність відчувати її красу.

Любов до рідної землі, народу – найвищий прояв патріотичних почуттів, національної свідомості. Вони виявляються в любові, шанобливому ставленні до духовних цінностей свого народу, традиційної культури, гордості за свій народ, його історію.

Таким чином, розроблена структура патріотичного виховання учнів початкової школи у процесі викладання освітньої галузі «Суспільствознавство» на родинних традиціях українського народу сприяла підвищенню рівня вихованості патріотизму школярів, активності й самостійності у патріотично спрямованій діяльності. Викладений матеріал не вичерпує всіх аспектів вирішення проблеми патріотичного виховання учнів початкової школи. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні технології патріотичного виховання учнів початкових класів на родинних традиціях українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
3. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ : Світ виховання, 2007, 39 с.
4. Вишневський О. Сучасне українське виховання : педагогічні нариси Львів. : Львівський науково-методичний інститут освіти, Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенко, 1996. 238 с.
5. Коберник О. М. Прогнозування виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі. Рідна школа. 2005. № 6 (905). С. 22–25.
6. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. № 7. С. 70–95; Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. № 8. С. 87- 95. <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4068>.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. Біла Церква, 2003. 616 с.

REFERENCES

1. Artemova L.V. History of pedagogy of Ukraine: textbook. Kyiv: Lybid, 2006. 424 p.
2. Bech I. D. Education of the person: a textbook. Kyiv: Lybid, 2008. 848 p.
3. Bech I. D., Chorna K. I. The program of patriotic education of children and pupils. Kyiv: The World of Education, 2007, 39 p.
4. Vishnevsky O. Modern Ukrainian Education: Pedagogical Sketches of Lviv. : Lviv Scientific-Methodical Institute of Education, Lviv Oblast Pedagogical Society named after G. Vashchenko, 1996. 238 p.
5. Kobernik O. M. Prediction of the educational process in a general educational institution. Native school 2005. No. 6 (905). Pp. 22-25.
6. Methodical recommendations for national-patriotic education in general educational institutions. No. 7. P. 70-95;
7. Moiseyuk N. E. Pedagogy: Teach. manual. Bila Tserkva, 2003. 616 p.

УДК 371.671:373.1:94 (09)

Снагощенко В.В., Марченко М.Є.
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІСТОРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1960-Х – НА ПОЧАТКУ 1970-Х РОКІВ

У статті йдеться про основні напрямки розвитку шкільних підручників історії в другій половині 1960-х – на початку 1970-х років, розглядаються переваги і недоліки навчальних книг з історії та розкриваються основні тенденції, що сприяли підвищенню якості нового типу навчальних посібників у зазначений період.

Ключові слова: шкільний підручник з історії, шкільні програми, навчальна книга.

Снагощенко В.В., Марченко М.Є. Основные направления развития школьных учебников истории во второй половине 1960-х – начале 1970-х годов.

В статье рассказывается об основных направлениях развития школьных учебников истории во второй половине 1960-х годов – начале 1970-х годов, рассматриваются преимущества и недостатки учебных книг по